

lar'ın isteklerinin yerine getirilmesini halka tavsiye ettiği, ancak halkın reise ağır sözler söyleyip savaşıma karar verdiği; 622 (1225) yılında Tebriz'de reis ve şehrin ileri gelenlerinin toplanıp isyana kalkıştıkları, durumu öğrenen Celâleddin Hârizmşâh'ın onları yakalatıp reisi öldürttüğü bu tür bilgiler arasında zikredilebilir.

Ayrıca çeşitli meslek erbabının din, mezhep, kabile ve cemaat mensuplarının başkanlarına da reis denilirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Nerşahî, *Târîh-i Buḥârâ* (nşr. Müderris-i Raza- vî), Tahran 1317, s. 24; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Kâsım Ganî – Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., s. 470, 610; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (nşr. Abdürrahîm Halhalî), Tahran 1310, s. 16, 19, 33; a.e. (Köymen), s. 31, 35, 50; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 132-144, 145, 224-231, 257, 261, 277, 278, 307-329; *Azîmî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler: h. 430-538* (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988, s. 25, 30, 40, 41, 43, 45, 48, 64, 65, 66, 67; Beyhakî, *Târîh* (Behmenyâr), s. 75-269; İbn Münkiz, *el-İ'tibâr* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Riyad 1407/1987, s. 100, 222-223; Râvendî, *Râhatü's-şudûr*, s. 141, 163-164, 301, 342-343, 349-353, 381; a.e. (Ateş), s. 137, 159, 286, 316, 317, 322, 324, 325, 351; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 214, 215, 316, 649, 661; XI, 234, 282, 311; XII, 185, 377, 380, 381, 437; Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, *Siretü's-Sultân Celâleddin Mengübertü* (nşr. Ahmed Hamdî), Kahire 1953, s. 68-69, 84, 94; Bündârî, *Zübdetü'n-Nuşra*, s. 17-98, 102, 154, 162-163, 221; a.e. (Burslan), s. 100, 103, 143, 144, 152, 153, 202; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 488, 502, 503, 532, 549-550, 562-563, 564, 581, 643, 648; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut 1960, s. 465-466; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, s. 56, 75, 175, 179; V. V. Barthold, *Turkestan down to the Mongol Invasion*, London 1928, s. 326-327, 342, 353-355, 379, 430; Cl. Cahen, *La Syrie du nord*, Paris 1940, s. 195-196; N. Elisséef, *Nûr ad-Dîn*, Damas 1967, I-III, bk. İndeks; *el-Muhtârât mine'r-resâ'il* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 2535 şş., s. 22, 89; A. Havemann, "The Vizier and the Ra'is in Saljuq Syria: The Struggle for Urban Self-Representation", *LJMES*, XXI/2 (1998), s. 233-242; a.mlf., "Ra'is", *EP* (İng.), VIII, 402-403; C. E. Bosworth, "Ra'is", a.e., VIII, 403; Abdülkerim Özyayın, "İbnü'l-Kalânîsî", *DİA*, XXI, 99.

FARUK SÜMER

REISKE, Johann Jacob (1716-1774)

Şarkiyatçılığın öncülerinden,
İslâm nümismatiğinin kurucusu,
Grek ve Bizans uzmanı.

Saksonya'nın Zörbig kasabasında yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi ve bir yetimhanede büyüdü. Zörbig ve Halle'de ilk ve orta öğrenimini bitirdikten sonra 1733'te girdiği Leipzig Üniversite-

Johann
Jacob
Reiske

si'nde klasik diller ve Grek edebiyatı okudu; kendi imkânlarıyla Arapça öğrendi. Talebeliği sırasında Şehâbeddin İbn Arabşâh'ın Timur biyografisi (*'Acâ'ibü'l-makdûr fi nevâ'ibi [ahbâri] Tîmûr*) üzerinde çalıştı, bir Hermes risâlesini (*Risâletü Hermes fi mu'âzeleti'n-nefs*) ve Harîrî'nin *el-Makâmât*'ından 26. makâmeyi Latince'ye çevirdi. 1738 yılında diplomasını alınca Leiden'e gitti. 1746'da *Miscellaneae aliquot observationes medicae ex Arabum monumentis* (eski Arap eserlerinde yer alan bazı tıbbî mülahazalar) başlıklı teziyle doktorasını vererek Leipzig'e döndü. Ancak eserinde kullandığı bazı ifadeler yüzünden dönemin önde gelen teologları tarafından materyalist olmakla suçlandı ve üniversitede görev alması engellendi. Bir süre Latince ve Yunanca dersleri vererek ve Latince'ye tercüme yapılarak geçimini sürdürdü. Ardından İslâm tarihine giriş niteliğindeki eseri *Prodidagmata*'yı Saksonya kralının oğlu Friedrich Christian'a sundu ve bu sayede profesör unvanıyla birlikte 1755 yılına kadar devam edecek bir burs kazandı. 1758'de bir liseye müdür oldu. 1774'te veremden öldü.

XVIII. yüzyılda Avrupa'da yetişen en önemli Arap dili ve edebiyatı araştırmacısı ve şarkiyatçılığın öncülerinden olan Reiske yaptığı çalışmalarla İslâm nümismatiğinin kurucusu kabul edilir. Eserlerinde, yaşadığı dönemin aydınlarında ön plana çıkan dünyaya açılma ve Avrupa dışındaki kültür ve medeniyetleri tanıma eğilimini dile getirmiş, fakat bu tutumuyla ve bilhassa İslâm'ı ve İslâm kültürünü yüceltirmiş nitelikte görülen ilmî tavrıyla kilise çevrelerinin düşmanlığını kazanmıştır. Bu durum, hayatının büyük bir kısmında karşı karşıya kaldığı maddî güçlüklerin sebebi kabul edildiği için kendisine "Arap edebiyatı şehidi" denilmektedir (Fück, *Die Arabischen Studien*, s. 125). Reiske, Arap edebiyatı hakkında yaptığı çalışmalardan dolayı iltifat göremeyince Grek ve Bizans

edebiyatına yönelmiş, bu alanda da çok önemli eserler vermiştir (Abdurrahman Bedevî, s. 207-208). Çalışmalarının bir kısmı kendisi, bir kısmı ölümünden sonra eşi Ernestine Christine Reiske, terekesi arasında bulunan diğer bir kısmı da çeşitli ilim adamları tarafından bazı eklerle birlikte neşredilmiştir.

Eserleri. 1. *Tharaphae Moallakah cum scholiis Nahas* (Leiden 1742). Tarafe b. Abd'in *Mu'allaka*'sının önemli bir giriş yazısı, Ebû Ca'fer en-Nehhâs'ın şerhi ve açıklamalı Latince tercümesiyle birlikte neşredir. 2. *Miscellaneae aliquot observationes medicae ex Arabum monumentis* (Leipzig 1746, 1776). Reiske'nin doktora tezidir. 3. *Abulfeda Annales Moslemici* (I: Leipzig 1754; I-V: Copenhagen 1789-1794; J. J. Chr. Adler ile). Ebü'l-Fidâ'nın *el-Muhtâşar fi ahbâri'l-beşer*'inin Avrupa'da daha sonra gelişecek İslâm tarihçiliğinin temel müracaat kitabı olan Latince tercümesidir. 4. *Abi'l-Walidi İbn Zeiduni Risalet seu epistolium arabice et latine cum notulis edidit J. J. Reiske* (Leipzig 1755). İbn Zeydûn'un İbn Abdûs'a gönderdiği mektubun Arapça metni, Latince tercümesi ve Reiske'nin İbn Nübâte el-Misrî şerhine dayanarak yaptığı açıklamalardan oluşur. 5. *Thograis sogeanntes Lamisches Gedicht. Aus dem Arabischen übersetzt. Nebst einem kurzen Entwurf der arabischen Dichterey* (Dresden 1756). Tuğrâ'nin *Lâmiyyetü'l-'Acem*'inin Almanca'ya tercümesidir. 6. *Sammlung einiger arabischer Sprüchwörter, die von den Stecken oder Stäben hergenommen sind* (Leipzig 1758). Bazı Arap atasözlerinin Almanca karşılıklarından ibarettir. 7. *Proben der arabischen Dichtkunst in verliebten und traurigen Gedichten, aus dem Motanabbi, Arabisch und Deutsch, nebst Anmerkungen* (Leipzig 1765). Mütenebbî'nin divanından seçilmiş gazel beyitleriyle iki mersiyenin Almanca tercümesi ve bazı notlarla neşredir. 8. *Prodidagmata ad Hagji Chaliŧae librum memorialem rerum a muhammedanis gestarum exhibentia introductionem generalem in historiam sic dictam orientalem* (Leipzig 1766, 1786). Kâtib Çelebi'nin *Takvîmü't-tevârih*'inden hareketle yazılmış İslâm tarihine genel giriş mahiyetinde bir eserdir. 9. *Hermes Trismegistus an die menschliche Seele arabisch und deutsch* (Leipzig 1870). Öğrenciliğinde Latince'ye çevirdiği ilk Arapça eserdir. 10. *Coniecturae in Jobum et proverbia Salomonis cum eussdem oratione de studio ara-*

bicae linguae (Leipzig 1779). Hz. Süleyman'ın meselleriyle Hz. Eyyüb'un "sıfır"ine ilişkin bazı düzeltme teklifleri ve bir konferansının metninden oluşmaktadır. 11. *Reiske, Johann Jacob: Von ihm selbst aufgesetzte Lebensbeschreibung* (Leipzig 1783). 1770'te yazdığı otobiyografisi ve Harîrî'nin 26. makâmesi dahil yayımlanmamış bazı yazıları ile dönemin ünlü ilim adamlarına ve düşünürlerine gönderdiği mektupları bir araya getiren eserdir. 12. *Gelehrter Briefwechsel zwischen Reiske, Moses Mendelssohn und Lessing* (I-II, Berlin 1789). 13. *Briefe* (Leipzig 1897). Mektuplarının diğer bir kısmıdır. Makalelerinden "Der einfluss der arabischen Sprache in den Wissenschaften" (*Neue Zeitung von gelehrten Sachen* [Leipzig 1748]). Arapça'nın ilimlere etkisi konusundadır. 2. "Brieffe über das arabische Münzwesen" (*Repertorium für biblische und morgenländische Literatur*, IX [Leipzig 1781], s. 197-268; X [1781], s. 165-240; XI [1782], s. 1-44; XVII [1785], s. 209-284; XVIII [1786], s. 1-78), İslâmî sikkeler üzerine mektup şeklinde telif edilmiş olan çeşitli yazılarının bazı notlar ve eklerle birlikte neşredilmiş şeklidir. Yazar ayrıca *Bibliothèque orientale*'in Almanca tercümesine katkıda bulunmuş, Mer'î b. Yûsuf'un *Nûzhetü'n-nâzırîn*'ini kısmen Almanca'ya çevirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 108-125; a.m.f., "Yuhân Ya'kûb Rayske", *el-Müsteşrikkûne'l-Âlmân* (nşr. Selâhad-din el-Müneccid), Beyrut 1978, I, 15-25; Zirîkî, *el-A'âm*, VIII, 265; P. Bachmann, *Yuhannâ Ya'kûb Rayske: Mü'essisü'd-dirâsâti'l-'Arabîyye fi Âlmânyâ (1716-1774)*, Beyrut 1974; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrikkûn*, Kahire 1980, II, 354-355; Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-müsteşrikin*, Beyrut 1984, s. 203-209; *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, XVII, 59-60; "Reiske", *EAm.*, XXIII, 335.

HİLAL GÖRGÜN

REİSÜLKURRÂ

(رئيس القراء)

Kıraat ilminde icâzeti olanların reisi anlamında bir tabir.

Kârî (okuyucu) kelimesinin çoğulu olan **kurrâ** ile **reis** kelimesinden oluşan terkip kıraat ilmini tamamlayan hâfız ve kâriilerin reisini ifade eder. Kıraat ilmiyle ilgili literatürde daha çok **şeyh** kelimesi kullanılmış ve terkip **şeyhülkurrâ** olarak yaygınlık kazanmıştır. Türkiye'de Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yüzlerce şeyhülkurrâlık cihetinin bulunduğu görülmektedir.

Bu terimle, kıraat ilmini öğreten ve bu ilimdeki uzmanlığı ile bölgesinde temayüz eden kıraat âlimleri kastedilmektedir. Buna göre terim bir bölgede veya şehirde birden çok kıraat âlimi için kullanılabilir. Tabiri ilk defa reîsülkurrâ şeklinde Eyyûbî Molla Mehmed Emin Efendi (ö. 1859) '*Um-detü'l-hullân fi izâhi Zübdetü'l-'irfân* adlı eserinin mukaddimesinde babası Abdullâh Eyyûbî için kullanmıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde kaleme alınan eserlerde de bu terimin yer aldığı görülmektedir. Ancak şeyhülkurrâ tabirinin kullanımı sürdürülmüş, reîsülkurrâ yerine "reîsü meşâyihi'l-kurrâ" terkinin kullanıldığı da olmuştur.

Kur'an-ı Kerîm kıraatinin ve kitâbetinin aslına uygun biçimde korunması amacıyla 1887'de İstanbul'da meşihata bağlı "meclis-i huffâz" birimi oluşturulmuştur. 1891'de bu meclis Meclis-i Teftîş-i Mesâhif-i Şerîfe adıyla yeniden yapılandırılmış, başına da kıraat ilmini İbnü'l-Cezerî'nin *Takrîbü'n-Neşr*'inin muhtevası seviyesinde bilen, bu konuda icâzeti bulunan ve İstanbul'da oturan bir şeyhülkurrânın tayin edilmesi usulü benimsenmiştir. Günümüzde Türkiye'de bu hizmetin mushafların doğru basımının sağlanmasıyla ilgili yönü Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme Kurulu, Kur'an kıraatlerinin öğretimleriyle ilgili yönü de aynı başkanlığa bağlı Pendik Haseki Eğitim Merkezi tarafından yerine getirilmektedir.

Meclis-i Teftîş-i Mesâhif-i Şerîfe'ye 1911'de üye sayısı arttırılarak dinî nitelikli bütün kitapları inceleme görevi de verilmiş, adı da Teftîş-i Mesâhif-i Şerîfe ve Müellefât-ı Şer'îyye Meclisi olarak değiştirilmiştir. Ancak yeni yapılanmada da başkanı reîsülkurrâ olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme Kurulu Arşivi'nde bulunan 1 numaralı defterde yer alan ve Tensikat Komisyonu Riyâseti'ne yazılan 30 Şâban 1327 (16 Eylül 1909) tarihli yazıda Teftîş-i Mesâhif-i Şerîfe ve Müellefât-ı Şer'îyye Meclisi üyeleri kıdem sırasına göre sıralandıktan sonra reîsülkurrâ hakkında şu bilgiye yer verilmiştir: "Bu ana kadar meclis-i dâiyânemizin riyâseti reîsülkurrâya ve reîsülkurrâlık dahi Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye'deki mevcut kurrânın en kıdemlisine ait olduğu cihetle 16 Zilkade 1322 (22 Ocak 1905) tarihinde reîsülkurrâ tayin kılınan Abdülaziz Vasfî Efendi meclis-i dâiyânemize dahi reis tayin olunmuş ise de şeyhûhet ve mâlûliyet hasebiyle hîn-i ta'yîninde ancak birkaç defa gelebilmiştir".

Teftîş-i Mesâhif-i Şerîfe ve Müellefât-ı Şer'îyye Meclisi'nin değişik tarihlerde al-

dığı kararlarla reîsülkurrâda bulunması gereken nitelikler tesbit edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme Kurulu Arşivi'nde bulunan *Esâmî-i Kurrâ Defteri*'nin mukaddimesinde zikredildiği üzere reîsülkurrâ, İbnü'l-Cezerî'nin *Takrîbü'n-Neşr*'inden icâzetli olması yanında icâzet tarihi itibarıyla de en kıdemli kişi olmalı, ayrıca ilm-i kırâat tedrîsiyle fiilen meşgul bulunmalıdır.

Son reîsülkurrâlardan Hendekli Abdurrahman Gürses'ten alınan bilgiye göre reîsülkurrânın başkanlığında yapılan kıraat cemiyetleri pazartesi ve perşembe günleri icra edilir ve şöyle olurdu: Cemiyetin yapılacak caminin mihrabının hemen önüne reîsülkurrâ kürsüsü kurulur. Teşrifatçı adı verilen kıdemli kârilerden biri, Kur'an tilâvet edecek hâfız ve kurrânın kıdem sırasına göre reîsülkurrâ kürsüsü merkez alınmak suretiyle yerlerini almalarına yardımcı olur. Bunun üzerine reîsülkurrânın verdiği tâlimat doğrultusunda tilâvete başlanır ve her kârinin okuyuşu onun işaretleriyle son bulur. Daha sonra icâzet alacak kişi "indirâc" metoduyla (*DİA*, XXV, 431) İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini tilâvet eder. Ardından icâzetnâme yüksek sesle okunur ve yapılan dua ile merasim son bulur (ayrıca bk. İCÂZET).

Türkiye Cumhuriyeti'nde Diyanet İşleri Riyâseti kurulunca Teftîş-i Mesâhif-i Şerîfe ve Müellefât-ı Şer'îyye Meclisi kaldırılmış, yerine Hey'et-i Müşâvere ve Tetkîk-i Mesâhif Heyeti adlarıyla iki heyet oluşturulmuştur. Hey'et-i Müşâvere, Diyanet İşleri Riyâseti bünyesine Ankara'ya alınırken Tetkîk-i Mesâhif Heyeti çalışmalarını İstanbul Müftülüğü içinde sürdürmüştür. Fâtih Camii imam-hatibi Ömer Fazıl Aköz'ün ölümüne kadar (1952) heyetin başkanlığı reîsülkurrâlar tarafından yürütülmüşse de Hüseyin Fikri Aksoy'un görevle getirilmesinde bu gelenek dikkate alınmamış ve bu uygulama daha sonra da sürdürülmüştür. 1950'li yıllardan bu yana reîsülkurrâlık, Mushafları İnceleme Kurulu Arşivi'nde saklanan *Esâmî-i Kurrâ Defteri*'nde mevcut icâzet tessillerine göre gayri resmî olarak devam ettirilmekte olup Abdurrahman Gürses'ten sonra bu unvanı Eyüp Camii emekli imam-hatiplerinden Ahmet Arslanlar taşımaktadır (2007).

BİBLİYOGRAFYA :

VGMA, Defter, nr. İst. Esas/1961, İst. Esas/1962, s. 440/18 ve 401/7 (Molla Gürânî ve İsmail Ağa camilerine ait şeyhülkurrâlık vakfiyeleri); VGMA, *Eski Hazine Defteri*, s. 5; *Esâmî-i Kurrâ Defteri*, DİB Mushafları İnceleme Kurulu Arşivi; *Teftîş-i Mesâhif-i Şerîfe Meclisi Karar Defteri*, DİB Mushafları İnceleme Kurulu Arşivi; *Def-*